

Dag Solstad
STID I DOSTOJANSTVO

Nakladnik
Fidipid Zagreb

Biblioteka prijevodne književnosti
Knjiga 7.

Za nakladnika
Slobodan Delalić

Urednici
Diana Burazer
Tonko Maroević

Design omota
Elvis Duspara

Layout i grafička priprema
Fidipid Zagreb

Tisak
Sklad boja Zagreb

**CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 645616**

ISBN 978-953-7542-00-9

Copyright © Fidipid 2007

Printed in Croatia 2007

DAG SOLSTAD

STID I DOSTOJANSTVO

Roman

S norveškog preveo
Munib Delalić

Naslov izvornika

Genanse og verdighet © Forlaget Oktober A.S. 1994

Bio je on zapravo srednjoškolski profesor pedesetih godina, pomalo ispijen alkoholom, koji je živio sa svojom ženom koja je izgledala odveć gojaznom, i s kojom je svakog jutra doručkovao. I tog je jesenjeg dana, jednog ponedjeljka, u listopadu, sjedio za stolom i doručkovao, osjećajući malu glavobolju, još ne znajući da će to biti odlučujući dan u njegovom životu. Kao i uvijek na njemu je bila blistavo čista košulja, i ta je čistota donekle ublažila gađenje kojeg se nije mogao osloboditi morajući živjeti u takvom vremenu i u takvim okolnostima. Završio je s doručkom u tišini, pogledao kroz prozor, na ulicu Jacoba Aalla, onako kako je činio nebrojeno puta, godinama. Nalazio se u Oslu, glavnom gradu Norveške, tu je on živio radeći svoj posao. Bio je tmuran i težak dan, s olovnosivim nebom, preko kojega su se gomilale otrgnute crne koprane oblaka. Ne bi me iznenadilo da bude kiše, pomislio je, i zaputio se po svoj kišobran automatik. Stavio ga je u tašnu, zajedno s tabletama protiv glavobolje i nekoliko knjiga. Pozdravio se sa svojom ženom, upadljivo srdačno, tonom koji se činio iskrenim, i koji je bio u jakom kontrastu u odnosu na njegov razdražljiv i njezin poprilično oronuo izraz lica. Ali tako je bilo svakog jutra, s najvećim bi se naporom on pribrao za to srdačno "zdravo" poput geste dobre volje upućene toj ženi s kojom je godinama tijesno živio, i prema kojoj bi dakle morao osjećati duboku pripadnost. I iako je, općenito uzevši, mogao osjetiti tek ostatke te pripadnosti, za njega je bilo prijeko potrebno svakog jutra, tim veselim, i jednostavnim "zdravo", izraziti da u dubini svoje duše misli da se među njima ništa nije promijenilo. Iako su i jedno i drugo znali da to uopće nije odgovaralo pravom stanju stvari, morao je on dakle prisiliti samoga sebe da se uzdigne do visina gdje je ta gesta bila mogućom, prije svega radi svoje pristojnosti, a i očekujući da mu se na pozdrav uzvratu istom jednostavnom i iskrenom intonacijom, koja je djelovala ublažujuće na njegov nemir, i bez čega on nije mogao. Zaputio se pješice do srednje škole na Fagerborgu, gdje je radio, i koja se nalazila tek

sedam-osam minuta hoda od njegova stana. Glava mu je bila teška, bio je pomalo razdražljiv, nakon sveg sinoćnjeg piva i rakije, bilo je piva baš koliko treba, mislio je, ali malo previše rakije. Taj mu je višak rakije sad poklopio čelo, poput teškog lanca. Kad je stigao do škole, zaputio se ravno u zbornicu, odložio tašnu, izvadio knjige, uzeo tabletu, pozdravio kratko, i prirodno, kolege, koji su već bili odradili jedan sat nastave, i otišao na svoj sat.

Ušao je u učionicu, za sobom zatvorio vrata, i sjeo za katedru kraj ploče koja je pokrila skoro cijeli zid. Ploča i kreda. Spužva. 25 godina u školskoj službi. Čim je ušao u učionicu, za njim su žurno ušli učenici i sjeli u svoje klupe. Ispred njega 29 mladih ljudi, 18-godišnjaka, koji su gledali u nj i pozdravili kad je on pozdravio. Izvadili su slušalice iz ušiju i stavili u svoje džepove. Zamolio ih je da izvade školsko izdanje *Divlje patke*. Opet ga je iznenadilo koliko su oni neprijateljski raspoloženi prema njemu. Ali, neka im bude, on ima zadatak koji treba izvršiti i on će ga izvršiti. Od njih kao grupe osjetio je masivnu odbojnost koja je strujala iz njihovih tijela. Svaki bi od njih zapravo mogao biti vrlo ljubazan, ali zajedno, postavljeni tako kao sad, u svojim klupama, činili su sustavno neprijateljstvo, upravljeno protiv njega, i svega što je on predstavljao. Iako su uradili kako je kazao, izvadili naime školsko izdanje *Divlje patke* a da nisu ni pisnuli, i stavili ga ispred sebe na klupu. I on je stavio svoj primjerak ispred sebe. *Divlja patka* Henrika Ibsena. Ta čudnovata drama koju je Ibsen napisao 1884., kad je imao 56 godina. Više od mjesec dana razred se njome bavio, i tek su bili došli do sredine četvrtog čina, i na tome će se i završiti, pomislio je. Pospano ponedjeljno prijepodne. Sat norveškog, čak dvostruk, u srednjoj školi na Fagerborgu, u jednom od završnih razreda. Siv, težak dan odmah s druge strane prozora. Sjedio je za svojom katedrom, kako ju je on zvao. Učenici s nosovima i očima uperenim prema knjizi. Neki su više ležali po klupi nego što su u njoj sjedili, to ga je ljutilo, ali nije se

o tom trebao brinuti. Govorio je, odmjereno. Usred četvrtog čina. Tamo gdje se gospođa Sørby pojavljuje u domu kod Ekdalovih i gdje objavljuje svoju udaju za veletrgovca Werlea, i gdje je prisutan i Ekdalov podstanar dr. Relling. Čitao je (sâm, nije zamolio nekog od učenika da to učini, mada bi se dogodilo da katkada i to uradi, reda radi, ali više je volio da to učini sam): "Relling (malo drhtava glasa): Nije valjda to istina? Gospođa Sørby: Jest, dragi Relling, živa istina." Čitajući, osjetio je neizdrživo uzbuđenje, jer odmah je pomislio da je na tragu nečemu što ranije nije zapazio kada je pokušavao shvatiti *Divlju patku*.

25 godina on je analizirao tu dramu Henrika Ibsena s 18-godišnjacima završne godine gimnazije, i uvijek je imao problema s dr. Rellingom. Nije posve shvaćao Rellingovu ulogu u drami. Vidio je da je njegova funkcija bila da propovijeda elementarne i nenašminkane istine o ostalim licima u drami, u stvari o cijeloj drami. Vidio ga je kao neku vrstu Ibsenova glasnogovornika, i nije shvaćao zašto je to bilo nužno. Da, smatrao je da lik dr. Rellinga slabi djelo. Jer što je Henriku Ibsenu trebao "glasnogovornik"? Zar drama, mislio je, nije govorila sama za sebe. Ali, tu, tu je nešto bilo. Henrik Ibsen uvodi svog sporednog lika dr. Rellinga i pušta da mu glas malo zadržće, u zagradi, u času dok pita gospođu Sørby je li zaista istina da će se ona udati za moćnog veletrgovca Werlea. Henrik Ibsen za trenutak gura Rellinga u dramu u kojoj on inače isključivo komentira svojim sarkazmima. Sad je on tu, zarobljen u svoju vlastitu gorku sudbinu, kao vječiti i neuspješni obožavatelj gospođe Sørby, svjedok njena dva braka, prvo sa starim dr. Sørbyjem, sad s veletrgovcem Werleom, i u tom kratkom trenu upravo je njegova sudbina, i ništa drugo, to što se zamrzne na sceni. Trenutak sporednog lika. I prije i poslije toga on je isti, tek osoba koja isporučuje divne replike, od kojih je jedna ostala među besmrtnima u norveškoj književnosti: "Čim prosječnom čovjeku oduzmeš laž, oduzeo si mu i sreću."

I o tome je on započeo govoriti svojim učenicima koji su djelomice sjedili u klupama, djelomice po njima ležali. Zamolio

ih je da otvore na treći čin gdje se dr. Relling prvi put pojavljuje na sceni, da pročitaju replike, a potom da prolistaju do na kraj četvrtog čina (računao je da je učenicima poznato cijelo djelo, iako su u samoj analizi došli tek do sredine četvrtog čina, jer kad su s tim započeli, dobili su u zadatak da kod kuće pročitaju cijelu dramu, te je mislio da su to i učinili, a da li su to stvarno učinili, svi, ili tek njih nekoliko, nije ga toliko ni zanimalo, nije vidio nikakva razloga da se ponaša kao razredni policajac, mislio je s malim unutrašnjim osmijehom koji se pojavio u njegovom, nakon jučerašnjeg nepromišljenog odavanja piću, poprilično obamrlom tijelu), upravo na ono mjesto gdje dr. Relling, između ostalog, kazuje onu svoju besmrtnu repliku o laži života, te reče: Tu možete vidjeti, dr. Relling samo brblja, cijelo vrijeme, osim na jednom mjestu, i to baš tu gdje smo sad. Sad ga dakle imamo, u drami, po prvi i zadnji put. Učenici su uradili kako je kazao, listali natrag, listali naprijed, te opet natrag tamo gdje su bili, dakle tamo gdje imaju dr. Rellinga u drami po prvi i posljednji put. Jesu li zijevali? Ne, nisu zijevali, zašto bi uostalom zijevali, pa i nije to bilo nešto protiv čega bi se snažno prosvjedovalo, nije bilo nužno zijeovati, bio je to posve običan sat norveškog jednog ponedjeljnog prijepodneva u Fagerborg srednjoj školi, u završnom razredu. Sjedili su, i slušali profesorova tumačenja o jednom dramskom djelu koje su trebali pripremiti za ispit iz norveškog, *Divlja patka*, nazvan po divljoj patki koja se nalazila na tavanu, na mračnom tavanu, dođuše, neki su gledali u knjigu, neki su gledali u njega, neki kroz prozor. Minute su polako odbrojavale. Profesor je nastavio govoriti o izmišljenom liku dr. Rellinga, koji je dođuše izrekao jednu besmrtnu repliku u jednoj Ibsenovoj drami. Tu je on, kazao je, zamrznut u svojoj vlastitoj gorkoj sudbini. Gorkoj za njega, skoro smiješnoj za nas ostale, naročito ako ga želimo predstaviti na osnovu Rellingovih vlastitih sarkazama.

Ali, dodao je, i pokazao prstom prema razredu, na što su se neki od njih trgnuli jer im se nije svidalo da netko na taj način u

njih pokazuje, što bi bilo da te scene nema? Ništa. Drama bi bila posve ista, osim što dr. Relling ne bi imao taj svoj drhtavi trenutak. Jer to je potpuno suvišno. To uopće ne utječe na razvoj drame, a i ne mijenja, kao što smo vidjeli, sporedni lik dr. Rellinga. On je posve isti karakter s posve istom funkcijom i prije i poslije tog svog drhtavog trenutka. I kad znamo da je tu dramu napisao Majstor Henrik Ibsen, koji temeljito crta svoje likove i scene i ništa ne prepušta slučaju, moramo upitati: Što će Ibsenu ta suvišna scena u kojoj sporedni lik, taj dr. Relling, kazuje repliku "malo drhtava glasa" i iznenada biva uvučen u dramu kao sudbina? Mora postojati neki razlog. I kada je scena dakle suvišna, zapravo izgubljena, ne može biti drugi razlog nego da Henrik Ibsen dr. Rellingu, svom izmišljenom sporednom liku, želi pokazati gestu dobre volje. Ali tad pitanje glasi: Zašto... I u to se oglasilo školsko zvono. I u isti su se čas učenici uspravili, sklopili školsko izdanje *Divlje patke*, ustali, i mirno i nepokolebljivo izašli iz učionice, mimo profesora, kojeg nisu ni pogledali, niti jedno od njih, mimo njega koji je jedini sjedio na svojoj stolici, ljuteći se što je bio prekinut usred pitanja.

Prije deset godina, pomislio je, i on ustajući, ako ništa drugo dozvolili bi mu da dovrši rečenicu. Ali sad, čim je školsko zvono zazvonilo sklopili su knjige i napustili učionicu, sigurno i nepo-bitno, jer iznad je svake sumnje da je školsko zvono znak da je nastavni sat završen. Zvono je to što odlučuje, takvi su propisi u nastavi, a propisi se moraju poštovati, rekli bi oni, mirno i uvjereni, ako bi kazao da je on taj koji odlučuje kad je sat završen. Pogledali bi u njega i upitali: A što će nam onda školsko zvono, kad ipak ti odlučuješ a ne ono, mislio je da bi oni kazali. Tad mu ne bi koristilo kazati da je školsko zvono samo pomoćno sredstvo koje će podsjetiti nastavnika da je vrijeme završiti nastavu u slučaju da se on toliko unio u predavanje da je sasvim zaboravio i vrijeme i mjesto. Zaputio se prema zbornici. Bio je malo iziritiran. Iako se radovao odmoru isto kao i oni, pa i njemu je bio

potreban koliko i njima, budući da je bio umoran, kako odranije, tako i nakon što je pričao skoro neprekidno četrdeset i pet minuta. Trebao je čašu vode, i popiti tabletu protiv glavobolje. Stojeći tako ispred slavine i nalijevajući hladnu vodu u čašu, vadeći tabletu, i progutavši je, pomislio je kako se osjeća baš kao i dr. Relling u cijeloj drami, s pritiskom u glavi, hladnoćom u tijelu, s pomalo umornom dušom i udovima, pa da, upravo u takvom stanju išao je on uokolo i kazivao svoje poluelegantne (da, morao je priznati da je tako na njih gledao) replike, od kojih je dakle najmanje jedna postala besmrtnom, te se morao osmjehnuti samom sebi. Sjeo je na svoje stalno mjesto za veliki stol u zbornici, i malo ćaskao s kolegama, o nedjeljnim nogometnim rezultatima, i drugom. Pošto su nastavnici bili iz raznih mjesta u Norveškoj, svaki je tim u našoj prvoj i drugoj ligi imao najmanje jednog vatrenog navijača, i oni čiji bi tim u nedjelju pobijedio nikada ne bi propustili priliku da skrenu pažnju na to. Sâm je navijao za tim u 3. ligi, doduše bio je u vrhu lige, s nadom da će ući u 2. ligu, a kad bi ga o tome upitali, i to uglavnom iz ljubaznosti i sažaljenja, ništa ne bi znao kazati. (Kolegice nisu sudjelovale u takvim diskusijama, iako su sjedile za istim stolom, pokraj muškaraca, i plele, kako bi on običavao kazati, uz pomalo lukav osmijeh, svojoj ženi.)

A onda se vratio u učionicu. Ali zašto bi Ibsen pružio tu gestu dobre volje svom glasnogovorniku? upitao je, čim su zadnji učenicima ušli, zauzeli svoja mjesta, i zatvorili vrata. Ne razumijem, djeluje tako nepotrebno, čak proturječno, skoro kao loša dramska zamisao, i stoga se moramo zapitati da li je dr. Relling uopće Ibsenov glasnogovornik u ovom dramskom djelu. Razlog više da bi dr. Relling trebao biti Ibsenov glasnogovornik bio bi u tome da Gregers Werle ne prođe baš jeftino. I prolazi li Gregers Werle baš jeftino? Pa on je taj koji nagovara Hedvig da se žrtvuje, da ubije divlju patku, i time biva onaj koji izazove tragediju. On izazove tragediju i istodobno je onaj koji je obuzet misli da Hjalmar Ekdal

na njoj odraste. Da odraste na tragediji za čije je izazivanje on, Gregers Werle, odgovoran. Zar to nije dovoljno? Jest, moglo bi se tako reći, da nije potreban nikakav dr. Relling da bi Gregers Werle dobio ono što zaslužuje. Ali kakva bi onda bila uloga dr. Rellinga u drami, kao sporednog lika, kojemu Ibsen čak pruža tu nepotrebnu gestu zamrzavajući mu sudbinu, u drhtavom trenutku? Pa, ako se drama čita otvorenih očiju, ne misleći ni na što drugo osim upravo na to, i postavi pitanje: Kada je dr. Relling potreban, odgovor je bjelodan. Dr. Relling je potreban na jednom mjestu, i to na kraju zadnjeg čina. Zamolio je učenike da prolistaju upravo do tog mjesta, što su oni i učinili, prolistali su, neki brzo, neki sporo, svi u istom dremljivom svjetlu koje je uvijek u učionici u norveškoj školi. I on je sâm prolistao, i pročitao prizor gdje se začuje pucanj s tamnog tavana. Malo kasnije postane jasno da je Hedvig pucala, i da je metak pogodio nju samu. Što se dogodilo? Je li ona, na poticaj Gregersa Werlea, ušla tamo da ubije ranjenu divlju patku, i nespretno rukujući pištoljem pogodila samu sebe? Strašna nesreća, i duboka tragedije, je li tako? Ma ne, taj pucanj nije nikakav zalutali metak, ta 12-godišnja djevojčica uperila je pištolj u samu sebe, i povukla obarač. Da bi to prikazao, dakle da bi uzdignuo dramu od banalne nesreće do potresne tragedije, Ibsenu je potreban lik koji će svojim autoritetom ustanoviti da se radi upravo o tome. Drugim riječima, Ibsenu je potreban liječnik. Dr. Relling, uzviknuo je, i udario rukom o stol, u razdraganoj smetenosti. Učenici su se trgnuli, poneki, ne shvaćajući, pogledali u nj, neki su se čak, mogao je zapaziti, i namrštili. Ibsenu treba dr. Relling kao prirodni autoritet, kao očevidac istine, da bi mogao napisati ovo: "Dr. Relling (prilazi Gregersu): Nikad me nitko neće ubijediti da je pištolj sam opalio. Gregers (stoji zaprepašten, grčevito se trzajući): Nitko ne može ni kazati kako se ovaj užas dogodio. Relling: Metak je progorio haljinu. Mora da je pištolj posve prislonila uz grudi i opalila. Gregers: Hedvig nije umrla uzalud. Jeste li vidjeli kako je žalost oslobodila ono veličanstveno u njemu?"